

ERDÉLYI MÚZEUM

XVI. kötet.

1898.

IV. füzet.

Az erdélyi hírlapirodalom történetéhez.

Hochmeister Márton Siebenbürger Zeitungja annyira elgyengült 1810. körül, hogy az erdélyi királyi kormányzéseknek is föltűnt s a helyesebb, élénkebb szerkesztés ügyében maga tette meg a kezdeményező lépést 1811. jul. 12-én,¹ midőn Bruckenthal Mihály szász comest véleményadásra fölszólította. Bruckenthal Mihály Szebenből 1811. okt. 20-án válaszolt, beadván Hochmeister Márton nyomdász írásos nyilatkozatát s jelentést tevén Lerchenfeld József elemi iskolai igazgató és szerkesztő szóbeli nyilatkozatáról.

Hochmeister Márton 1811. okt. 15-én, Szebenből keltezett nyilatkozatában azt mondja, hogy az ide való újság,² 25 éves fennállása alatt, némely időszakokban meg tudott felelni ő felsége akaratának; most azonban a szerkesztő főtörekvése az, hogy a nevezetesebb események szűkre szabott kivonatát adja s a külföldi újságok hozatásának terhe alól fölmentett belföldi olvasó közönséget kielégítse; mivel pedig az előfizetők száma most együttvéve csak 150, s ezek is csak 3 frtot fizetnek félévenként, világos, hogy a szerkesztő javadalmazására, a levelezők jutalmazására keveset lehet fordítani. Egyébiránt az is baj, hogy sem a tartományi, sem a községi hatóságok, sem a szomszéd országok főnökei, kik a nevezetesebb eseményeket hivatalosan ismerik, nem voltak szivesek adatokkal támogatni a szerkesztőséget, tehát nem lehetett tökéletes dolgot adni.

Ha ezeket közreműködésre lehetne birni, a lap tartalmasabbá válhatnék; olyanná, a milyennek a főkormányzék leirata kívánja. Arra az esetre, ha ez bekövetkeznék, a következőket ajánlja:

1. Az újságnak a mellékelt „Lemberger k. k. privilegirtes Intelligenz-Blatt“ formája szerint 4.-réthben kellene megjelenni tiszteességes betűkkel.

¹ Az erdélyi főkormányzékeni Itárban 9041. sz. alatt 6417. sz. rendelet.

² Nem nevezi meg; de ez csak a Siebenbürger Zeitung lehetett, melyet ő adott ki 1784. óta.

2. A tartalom két hasábon — németül és magyarul — jelennék meg; ezzel részben ki lenne elégítve az olvasó közönség, részben mind a két nyelv jobb felfogására vezetne.

3. Hetenként egy ívnek kellene megjelenni; ebből négy lap politikai, irodalmi vagy tudományos jellegű; négy lap szolgálna a főkormánysszék hirdetései számára, polgári, katonai szökevények, elveszett tárgyak és lovak kihirdetésére.

Ha az újságot pontosabb ellenőrzés szempontjából Kolozsvárt kell szerkeszteni, s az oda való akadémiáé betűivel kell nyomtatni, hajlandó három mázsa jó karban levő német betűt ingyen adni.

De ha Szebenben kell nyomtatni s olcsóbb ajánlat nem lesz, hajlandó a főkormánysszékkel kötött árszabály szerint kiállítani. Mindenestre feláldozza az újság kiadására szerzett jogát a jó ügy érdekében.

Lerchenfeld szintén 1811. okt. 15-én válaszolt Bruckenthalnak, de csak azt írta, hogy ő nem szerkesztője a Hermannstädter Zeitungnak; tudta szerint a kiadó egyúttal szerkesztő is. Azonban mióta Kriegsbote ez. a. jelent meg az idevaló újság, volt része a szerkesztésben; ettől fogva is nagy ritkán; emlékszik, hogy valami különös természeti jelenségről adott egy kis czikket. Egyébként a lap reformálására készséggel ad véleményt.

Lerchenfeld nem teljesíthette ígéretét, mert már ekkor súlyos beteg volt s nemsokára meg is halt.

A főkormánysszék 1812. jul. 20-diki rendeletéből az tűnik ki, hogy Hochmeister portómentességért folyamodott, de nem nyerte meg, mert a rendelet szerint e kedvezmény kárt okozott volna a kincstárnak.

Az erdélyi kormányzó a Bécsi Magyar Kurir egykori híres szerkesztőjét, Szatsvai Sándort is felszólította véleményadásra, ki 1812. febr. 4-én Kolozsvárról keltezve, készséggel teljesítette a kormányzó kívánságát. Tartalma igen érdekes; méltó arra, hogy a hírlapirodalom barátai némely helyt rövidítve, nagyjából teljes szövegében olvashassák.¹

A levél így szól:

„Méltóztatott engemet, hazámnak még eleven porát, Excellentziád nyomoruságos életmennék csak nem utolsó napjaiban a közelebb múlt 1811-dik esztendőben nov. 14-én 9041. sz. a. kelt parancsával oly sze-

¹ Eredetije az erdélyi főkormánysszéki lt.-ban 1303. sz. a.

rencessé tenni, „hogy az eddig volt Szebeni Újság Leveleknek megjobbíthatásokról, a Felsőcséreg czél szerént együgyü Vélekedésemet adhatom.“

A ki valamit meg akar jobbitani, annak a megjobbitandó dolognak hibáit és fogyatkozásait kellett esmerni — tudni kell megjobbitása módjához. Ő nem tartja magát tökéletesnek, de a következő három kérdésre bátorodik feleletet adni:

1. Mik voltak eddig a Szebeni Újság Levelek?
2. Milyeneknek kellene lenni? és
- 3-szor. Hogy jobbitathatnak meg?

1. A Szebeni Újság Leveleket a török háború alkalmával minden héten kétszer olvasván, egész esztendeig sem használhatta, holott az ellenség előtt csatázó tábornak csaknem a szomszédjában lévén, tőle várhatott volna valamit, ki a Bécsi Magyar Kurír különös tudósításait, az erdélyi történetekről, maga levelébe iktatván, 6 hetek után jött vissza hozzájuk, nem csuda hát, hogy egy ilyen Újság Levél közönséges olvasást nem érdemel.

2. Milyeneknek kellene lenni? Minden nyomtatásban ki-menő írásnak vizsgálás alól kellett ki-menni, melynek ez a 4 törvénye: Az Isten ellen, az Uralkodó ellen, az Uralkodó vallás ellen, a Birodalomnak belső állapotja és a jó erkölcsök ellen, egyenesen semmit sem szabad írni. Ezek ellen hibázni egy írónak több is volna az úton álló tolvajságnál — vigyáz is erre a *Censura*, de e nem elég, hogy egy újságíró ezek ellen ne hibázzék, mert ha egész életében nem loptam, de jót sem cselekedtem, nincsen érdemem, nincs mivel dicsekedjem.

Egy újságíró Istenének, fejedelmének, hazájának és az egész olvasó közönségnek trombitása, hirharangja. Ennek a vérengző és tolvajsággal élő vad népeket megszelídített Krisztus tudománya ellen való visszaéléseket szép hangon kellett közönségessé tenni, hogy az apróbb külső tisztviselőcskék is az efféléknek meggátlására ébredjenek. P. o. Válaszúton már sok esztendőktől fogva mindenkinek tudtára van egy híres varázsló oláh, kit *nézőnek* mondanak. Ehez még rangból levő emberek is elmennek, hogy pénzért jövendőt mondjon és ellopott portékájoknak útjába igazítsa. Egy nagy üvegen keresztül néz, mondják, egy könyvbe és látja, hogy már Banatusban viszik a keresetben levő ellopott lovat. Ugyanezen válaszúti böles oláh egy kolozsvári Gyulai Antalné nevű asszonynak 20 Rírtokért azt ígérte tavaly, hozzá folyamodván, hogy a jövő péntekre vagy meg-vetik ellopott portékáját, vagy keze-lába megszorodik a tolvajnak. — Egy néhány esztendővel ennek előtte a kolozsvári nem egyesült görög vallású oláh templomban szemem láttára hajtották az ördögöt egy asszonyból. Ezek és az effélék a keresztény vallással és a józan okoskodással való vissza-élések és fényes tolvajságok. Szabad legyen hát — sőt kötelessége egy újságírónak az efféléket éles pennával leírni, hogy a környékbeli tisztcskék is felébredvén, vagy gátolják, vagy szégyeljék az effélet.

Semmit se írjon az uralkodó felséges fejedelem ellen egyenesen.

Ha egy újságíró csak egy betűt is írna ellene, örökös fogságot érdemelne. A jó újságíró a fejedelem és kormánya czéljait mozdítja elé, Bölcs rendeleteit nemcsak közzé teszi, hanem az ellene hibázókat név szerint kiírja, a híveket megdicséri. P. o. Egy háromszéki szegény albisi székelynek harmadidén 100 köböl földi magyarója termett. Ez megérdemelné a dicséretet egy Hazai Ujságban, mert egy örök emlékezetű bölcs fejedelmünk küldötte vala ezt a plántát, hogy a szűk helyre szorult sok nép szükségét ne szenvedjen.

Az eperfa szaporítás régi fejedelmi intézet Erdélyben, 25 esztendő alatt 100 millió eperfánk lehetne. Kötelet csinálhatnánk selyemből s nem vinnék ki mások pénzünket érte; pedig az eperfának szaporítása és a selyembogarakkal való 6 heti bánás különben is nem sokat dolgozható gyermekmunka. Ennek módját s hasznát írja meg hát az újságíró s a nem cselekedőket pirongassa meg. Csak az egy Kolozsvár városából 16 esztendő alatt több ment ki 60,000 jóféle gyümölesoltoványnál. Itt még a nagyobb rangú dámák is gyümölesfa szaporítók, hát még a gavallérok! Ez a hasznos dolog Európában seholt nem ment annyira, mint Erdélyben egy néhány esztendő alatt — mi lesz 10 esztendő alatt. Az efféle hasznos szorgalmatosságot egy újságból olvassák másutt. A székely regement juharcából mézet főző műhelye nagy előmenetellel folytatja munkáját s tavaly már mézet is árult.

Hogy itt s itt jó Posztotsinalo — Swajtzer Sajt készítő Művhely állott fel — hogy a Napraforgó Virág Magvából már igen jó Olaj árúlnak Kolozsvárt. — Ezeket s az efféléket egy jól rendelt Hazai Ujságból kellene olvasni; mert valami a közösülést és a szorgalmatosságot éleszti, mind kedves, mind hasznos az olvasásra.

Ezer meg ezer Tárgy vagyon egy Újságíró előtt tsak egy országban, mellyekről kedvességgel és haszonnal írhat, tsak jó Correspondensei légyenek — magának szorgalmatossága s Hivataljához szükséges Olaj Lámpássában.

Az Uralkodó Vallás és a jó erköltsök ellen semmit sem írhat. Ezt nem újságírói tehetségekkel, de tsak józan okossággal bíró emberről sem lehet feltenni, hogy az uralkodó vallás és a jó erköltsök ellen írjon; mert így a' maga közönségessé tenni kívánó Leveleit utálatná meg s a Censura is meg nem engedné. — Ha egy Jesuita pénzért, Austriában az együgyű parasztok között Ördögöt üzött s azért a Fejedelem Esztendőnként jární szokott Fizetését el-vonta — ha egy Grófi Házból származott Püspököt az Uralkodó Hivataljától megfosztott azért, hogy kétszeri, háromszori parantsolatlyát nem teljesítette, sőt vakmerőképpen megírta, hogy nem tellyesíti — ha az ilyeneket az Újságírók Név szerint kiírják, nem az Uralkodó vallás és a jó Erkölts ellen vétettek, sőt annak tisztaságát oltalmazták — nem huzza ki hát az effélet a Censura.

3-or. *Hogy lehetnek hát jobbak és közönségesebben olvashatók a Szebeni Újságlevelek?*

Szeben az emberiségnek csak nem Határszélén fekvén, Török, Oláh, Muszka, Arnót s más effélék-szomszédjai, kik még az olvasáshoz nem szokván, innen az Újság-Leveleknek írására s kiadására szükséges költségeket nem várhatja. Bétshez és az Olvasó Pallérozottabb Nemzetekhez leg-távolabb lévén, minden külső Újságokat innen kell vennie, és akkor, mikor már ő vette, mindenek előtt tudva vagyon a nevezetesebbek 's nem Újságok; 5, 6 hét múlva mennek oda, az honnét jöttek; már pedig a' Német, Olosz, Frantzia, Spanyol és Anglus Birodalmakról nem írni, a legnagyobb hibája volna egy Újság-Levélnak, de e nem teszi kedvessé Leveleit; mert már ezt mindenek tudják. Erdélyből és más szomszéd Tartományokból várnak tőle hirt. — Legsükségebb tehát a fel-tett czélra:

a.) Török Országban, Muszka Országban, leg-alább Oláh Országban, Moldovában és Bukovinában legyenek érdemes Correspondensei, hogy az innen és Erdélyből jövő híreket tőlle vehesse a Publicum az első kézből.

b.) A pallérozottabb Világbéli külső Újság Levelekből tsináljon egy rövid *Extractust*. Mexikóról keveset írjon; Geografiát, Algebrát ne tanítson; mert e' nem az ő kötelessége — s untatja az olvasókat.

c.) Az Erdélyi Híreknek mentől tisztábban és igazábban való kiadások legyen első kötelessége. A közönséget illető Felsőbb Rendeléseknek legyen hűségesebb Trombitája. Az Uralkodónak és a' Kormány Tanácsnak Rendeléseit ellen hibázottakat név szerint írja ki — az ezt híven teljesítőket dicsérje meg. — Ha az Esopus Szamara, Fái és Vadállatai beszélhetek és sok igazat mondhattak — ha a Leopoldus Márjás a körmőltzi aranynyal, csak a múlt század végén is az Elyseumból beszélhetek, a Szebeni Újság-író is szólítsa meg a leg-kisebbik Gombos-tőt, s igazat mond — ha ő fél tőlle, vagy szégyenli az igazat nyilván kimondani. De mit mondok — szintén elvétem, hogy egy újság-író nem Vaczkorfa, melybe Vajpergament körtvét oltassak. Egy újság-írónak egy jó Lelkiesmértű szorgalmatos okos embernek kellene lenni, ki maga Hivatalának teljesítésében gyönyörűséget talál.

d.) Egy Szebeni Újság-írónak leg-alább 10 tanult és okos Correspondensre vagyon szüksége. Ezek Papok, Doctorok és Postamesterek többnyire. Ezeknek azzal fizet az Újság-író, hogy Leveleit ingyen küldi nekik. Most hallom, fizeti az Újság-író minden Correspondenseinek, ingyen küldött Újság-Leveleinek Posta bérít 4 rhrftokban jó pénzben Esztendeig — fizeti a hozzá menő Leveleket, mellyeket hajdon nem fizetett a Magyar Kurir Bétsben, ha e volt a' Levélre írva: *A Magyar Kurirnak Bétsben*. Hogy az Újság-írónak terhe ezzel-is kevesedjék, a jelen való drágaságban tekintetbe lehetne venni.

e.) Egy Szebeni Újság-írónak Németül és Magyarul kellek okvetetlenül tudni, főképpen Németül — hogy Leveleit igen szép Nyelven írhasse — Magyarul — hogy a Magyar Tudósításokat érthesse. — Egy szóval Kegyelmes Uram! ha minden Esztendőben 5 Magyar Kurirt

vihettek a Strazburgi Postára, 500 Szebeni Újság Levelet vihetnek más Országra, mivel németül vagynak, tsak az olvasást érdemeljék — ezt pedig az Írón kívül senki sem tselekedheti.“

Szatsvai Sándor véleménye döntő volt. A főkormánysszék elfogadta, latin nyelvre fordíttatta csaknem szóról-szóra és utasítás alakjában közölte azon hatóságokkal, melyeknek közreműködésével és ajánlata alapján szerkesztőt akart kapni a reformált újság szerkesztésére.

Először ilyen latin utasítás került kezembe az erdélyi ev. ref. egyházkerület levéltárában,¹ melyet a főconsistorium oly utasítással küldött le a kolozsvári ref. kollegium és egyház elöljáróságához, hogy, közölje a professorokkal és papokkal, s ha valamelyik „az elintézett Hazai Újságnak kiadását magára vállalná“, annak nevét jelentsék be a főconsistoriumnak a főkormánysszékhez való fölterjesztés végett.

Az utasítást csakugyan közölték a professorokkal, papokkal, sőt Döbrentei Gáborral is. 1813. január 29-én Szilágyi Ferencz rector professor ezt jegyezte a leirat hátára: „Közöltetett és egy is a benn írt célra magát nem ajánlotta“.

Siker nélkül keresett szerkesztőt a főkormánysszék más hatóságok útján is. A lutheranusok főconsistoriuma,² Kolozsvár város tanácsa,³ Teleki Mihály gr., Marossszék királybirája,⁴ Weizskircher segesvári consul,⁵ Bethlen Imre gr., Küküllővármegye főispánja⁶ és Hollaki Imre, Zarándvármegye főispánja⁷ egymásután jelentik, hogy a fölkerített egyének közül senki sem vállalkozott a szerkesztésre.

Az ügy további fejlődésére nem kaptam nyomokat. Ugy tudom, nem lett semmi abból, hogy német és magyar nyelvű újságot adtak volna ki Erdélyben.

E sikertelen reformkísérlet nem érdemelné meg a vele való foglalkozást, ha a reformáláshoz nem Szatsvai Sándor adta volna a javaslatot, ki legilletékesebb volt reá, s a ki ama kor felfogását a hirlapok szerkesztéséről leghívebben írhatta le.

¹ 436—1812. It. sz. A főkormánysszék 5147—1812. sz. a. jul. 20-án bocsátotta ki Bánffy György gr. aláírásával; a főconsistorium 1812. decz. 20-án küldte le.

² Erdélyi főkorm.-széki levélt. 2275—1813. sz.

³ » » » 3206—1813. »

⁴ » » » 3771—1813. »

⁵ » » » 3772—1813. »

⁶ » » » 3838—1813. »

⁷ » » » 4953—1813. »